

*Krzysztof Falkowski**

Bezpieczeństwo ekonomiczne Rosji w warunkach sankcji gospodarczych UE w kontekście posiadanych międzynarodowych przewag konkurencyjnych

Wstęp

W warunkach współczesnej gospodarki światowej, która charakteryzuje się wysokim stopniem liberalizacji oraz internacjonalizacji międzynarodowych stosunków gospodarczych, które zwiększają zakres, dyfuzję oraz siłę oddziaływania potencjalnych szoków ekonomicznych (w rodzaju globalnego kryzysu finansowego z 2008 r.), mamy do czynienia z koniecznością swoistej redefinicji tradycyjnych funkcji państwa. W takich realiach współczesnego świata coraz większego znaczenia nabiera kwestia bezpieczeństwa ekonomicznego całych systemów społeczno-polityczno-ekonomicznych na poziomie poszczególnych krajów, jak również ugrupowań integracyjnych. Zapewnienie oraz utrzymanie bowiem owego bezpieczeństwa, rozumianego jako stabilny, zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy przy zapewnieniu swobody prowadzenia autonomicznej polityki gospodarczej oraz skutecznym przeciwdziałaniu zagrożeniom zewnętrznym, co w praktyce sprowadza się m.in. do trwałego zapewnienia stabilności makroekonomicznej danego kraju¹,

* Dr **Krzysztof Falkowski** – adiunkt, Instytut Gospodarki Światowej, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie.

¹ K. Falkowski, *Wybrane determinanty bezpieczeństwa ekonomicznego państw obszaru poradzieckiego*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, z. 4/2013, Rok 11, s. 26. Przegląd różnych definicji pojęcia „bezpieczeństwa ekonomicznego” zawierają m.in.: Sh.R. Ronis (red.), *Economic Security. Neglected Dimension of National Secu-*

jest w tych realiach coraz trudniejsze, zwłaszcza w perspektywie długookresowej.

W ostatnich latach wyraźnie widoczna jest intensyfikacja działań Rosji w kierunku odbudowy jej mocarstwowego znaczenia na arenie międzynarodowej, czego szczególną egzemplifikacją jest chociażby aneksja Krymu oraz wspieranie działań separatystycznych na wschodzie Ukrainy². W konsekwencji na Rosję w 2014 r. zostały nałożone sankcje gospodarcze, m.in. przez Unię Europejską. Po ponad roku obowiązywania owych sankcji oraz w perspektywie dyskusji w UE nad przedłużeniem ich obowiązywania warto jest się zastanowić, na ile zmienił się poziom bezpieczeństwa ekonomicznego Rosji, rozumianego jako stabilność makroekonomiczna rosyjskiej gospodarki, w warunkach i za sprawą owych sankcji. W tym kontekście warto jest także zastanowić się, na ile wprowadzone sankcje osłabiają przewagi konkurencyjne Rosji w handlu międzynarodowym, i jakie to może mieć znaczenie dla przedmiotowego bezpieczeństwa ekonomicznego tego kraju w przyszłości, przy założeniu utrzymania sankcji.

Podjęcie przedmiotowego problemu badawczego jest uzasadnione z co najmniej trzech powodów. Po pierwsze, poziom bezpieczeństwa ekonomicznego Rosji jest nie tylko problemem samej Rosji, lecz także społeczności międzynarodowej z uwagi na fakt, że jest to duży kraj, ważne zaplecze surowcowe i potencjalnie poważne źródło destabilizacji dużej części gospodarki światowej w przypadku poważnego kryzysu gospodarczego w tym kraju. Po drugie, istnieje potrzeba analizy wpływu dotychczasowych unijnych sankcji nałożonych na Rosję na jej stabilność makroekonomiczną, chociażby z punktu widzenia ich skuteczności w zmuszeniu Kremla do zmiany dotychczasowej polityki względem Ukrainy i Krymu. Po trzecie z kolei, przedmiotowa problematyka (zwłaszcza z uwzględnieniem kwestii międzynarodowej konkurencyjności gospodarki rosyjskiej) nie jest zbyt często podejmowana w polskiej literaturze ekonomicznej, niniejszy artykuł tym samym stara się wypełnić tę lukę.

riety², Institute for National Studies, National Defense University, Washington 2011; D. Losman, *Economic Security. A National Security Folly?*, "Policy Analysis", nr 409/2001; K.M. Książkowski, *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2011; *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Teoria i praktyka*, red. K. Żukrowska, M. Grącik, SGH, Warszawa 2006.

² Por.: T. Stępniewski, *Cele rosyjskiej inwazji i okupacji na Ukrainie oraz reakcja Zachodu i Europy Środkowej*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, z. 5/2014, Rok 12, s. 13–24; Т. Стемпневски, *Украина в политике Европейского Союза, НАТО и Российской Федерации*, w: *Перед выбором. Будущее Украины в условиях системной дестабилизации*, red. А. Гиль, Т. Стемпневски, Институт Центрально-Восточной Европы, Люблин–Львов–Киев 2013, s. 9–28.

Głównym celem niniejszego artykułu jest syntetyczne omówienie problematyki bezpieczeństwa ekonomicznego Rosji w warunkach sankcji gospodarczych nałożonych przez UE na ten kraj w 2014 r., w związku z rosyjską aneksją Krymu oraz wspieraniem działań separatystycznych na wschodzie Ukrainy. W związku z powyższym przedmiotowa analiza dotyczyć będzie lat 2014–2015.

W niniejszym artykule stawia się tezę, zgodnie z którą w ostatnich dwóch latach (2014–2015) wyraźnie obserwuje się obniżenie poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego Rosji, czego egzemplifikacją jest narastająca jej niestabilność makroekonomiczna. Do głównych przyczyn takiej sytuacji zaliczyć należy bez wątpienia istniejący, dysfunkcyjny model surowcowy rosyjskiej gospodarki, implikujący m.in. dużą wrażliwość na wahania koniunkturalne na światowych rynkach surowcowych, niską sprawność państwa, a także niski poziom jej konkurencyjności międzynarodowej. Sankcje gospodarcze nałożone przez Unię Europejską na Rosję nie tyle bezpośrednio, ile pośrednio przyczyniają się także do obniżenia stabilności makroekonomicznej, a tym samym poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego Rosji. Dodatkowo, w dłuższej perspektywie czasu mogą one negatywnie wpływać na poziom międzynarodowej konkurencyjności gospodarki rosyjskiej, co również nie pozostanie bez wpływu na jej bezpieczeństwo ekonomiczne.

1. Sankcje gospodarcze nałożone przez Unię Europejską na Rosję w 2014 r.

Bezpośrednią przyczyną wprowadzenia sankcji wobec Rosji w marcu 2014 r. była reakcja Zachodu na aneksję Krymu³, która dokonała się na przełomie lutego i marca 2014 r. pomimo zdecydowanego sprzeciwu Stanów Zjednoczonych oraz krajów UE. Ważnym elementem tych sankcji obok wprowadzenia ograniczeń wizowych były sankcje gospodarcze, które będą przedmiotem dalszych rozważań w niniejszym artykule.

W związku z eskalacją zaangażowania Rosji w konflikt we wschodniej Ukrainie i nieformalnym wspieraniem przez nią separatystów z Donieckiej oraz Ługańskiej Republiki Ludowej, a także zestrzeleniem nad obwodem donieckim w dniu 17 lipca 2014 r. samolotu Boeing 777 malezyjskich linii lotniczych (lot MH17), o co społeczność międzynarodowa oskarżyła prorosyjskich separatystów, na wyposażeniu których były rosyjskie rakiety „Buk”, sankcje wobec Rosji były stopniowo rozszerza-

³ Pierwsze sankcje Unia Europejska nałożyła na Rosję w dniu 17 marca 2014 r., dwa tygodnie później niż USA.

ne⁴. Dodatkowym ważnym powodem eskalacji unijnych sankcji wobec Rosji był fakt niedotrzymania przez rosyjskie władze postanowień porozumienia z Mińska z 6 września 2014 r., które miały doprowadzić do rozwiązania konfliktu i zaniechania działań zbrojnych we wschodniej Ukrainie.

Wspomniane stopniowe rozszerzanie zachodnich sankcji wobec Rosji miało charakter zarówno podmiotowy – zwiększano zakres osób fizycznych oraz prawnych objętych restrykcjami, jak i przedmiotowy – wprowadzano kolejne ograniczenia w coraz to nowych obszarach wzajemnej unijno-rosyjskiej współpracy gospodarczej⁵.

Wśród najważniejszych sankcji gospodarczych nałożonych przez Unię Europejską na Rosję wymienić należy⁶:

- zamrożenie aktywów finansowych wybranych osób fizycznych oraz prawnych (w sumie dotyczyło to 151 osób i 37 podmiotów gospodarczych);
- ograniczenia w zakupie oraz sprzedaży obligacji, akcji i innych instrumentów finansowych o terminie zapadalności powyżej 30 dni, jak też w dostępie do kredytów i pożyczek (sankcje te, wprowadzone w sierpniu 2014 r., dotknęły 5 największych państwowych banków⁷, 3 największe koncerny energetyczne⁸, 3 koncerny z sektora militarnego⁹) oraz zakaz świadczenia na ich rzecz dodatkowych usług finansowych (np. maklerskich);
- embargo na import i eksport rosyjskiej broni, amunicji z/do Rosji;
- zakaz eksportu towarów i technologii tzw. podwójnego zastosowania (dla celów cywilnych i militarnych);
- zakaz handlu (sprzedaży) sprzętem i technologiami z obszaru energetyki bez wcześniejszej autoryzacji.

Ważną częścią sankcji UE są również te skierowane wobec zaanektowanego przez Rosję Krymu. Obejmują one zakaz importu produktów pochodzących z Krymu do Unii Europejskiej, a także zakaz inwestycji

⁴ M. Raś, *Rosyjskie zaangażowanie na Ukrainie i jego wpływ na sytuację społeczno-polityczną w Federacji Rosyjskiej*, w: *Wpływ wojny z Ukrainą na sytuację wewnętrzną w Rosji i jej relacje z Zachodem*, Raport Fundacji Amicus Europae, Warszawa 2015, s. 3–4.

⁵ *Sankcje i Rosja*, red. J. Ćwiek-Karpowicz, S. Secieru, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2015, s. 31.

⁶ I. Dreyer, N. Popescu, *Do sanctions against Russia work?*, European Union Institute for Security Studies, December 2014, s. 1–2.

⁷ Sberbank, Gazprombank, Bank VTB, Vnesheconombank (VEB), InvestCapitalBank.

⁸ Rosneft, Transneft, Gazprom Neft.

⁹ OPK Oboronprom, United Aircraft Corporation, Urałwagonzawod.

na półwyspie, który oznacza, że unijne przedsiębiorstwa nie mogą kupować tam nieruchomości oraz finansować lokalnych przedsiębiorstw. Ponadto restrykcje przewidują też zakaz prowadzenia na Krymie działalności przez firmy turystyczne z UE, w tym zakaz zawijania do tamtejszych portów przez statki turystyczne z krajów UE (za wyjątkiem sytuacji awaryjnych)¹⁰.

Sankcje UE wobec Rosji spotkały się z kontrsankcjami ze strony rosyjskiej, i tak m.in. w dniu 7 sierpnia 2014 r. Rosja wprowadziła embargo na import wybranych towarów rolno-spożywczych z krajów unijnych oraz innych krajów zachodnich¹¹.

Z kolei w odniesieniu do skutków przedmiotowych unijnych sankcji dla Rosji i jej gospodarki należy zaliczyć do najważniejszych z nich przede wszystkim:

- utrudniony dostęp do egzogenicznych źródeł pozyskiwania kapitału;
- konieczność „bailoutowania” największych przedsiębiorstw rosyjskich (banków, państwowych koncernów energetycznych);
- pogorszenie sytuacji makroekonomicznej (efekt sankcji, kontrsankcji, zmian cen ropy naftowej, odpływu FDI i chronicznych słabości gospodarki rosyjskiej);
- negatywne skutki dla wizerunku i atrakcyjności inwestycyjnej gospodarki rosyjskiej;
- utrudniony dostęp do egzogenicznych technologii, maszyn i urządzeń w obszarze energetyki – głównego sektora gospodarki rosyjskiej¹².

Warto jest także podkreślić, że nałożenie sankcji gospodarczych na Rosję w 2014 r. doprowadziło także do bardzo wyraźnego zwrotu Kremla w kierunku polityki protekcyjnej oraz interwencjonistycznej państwa, do której celów wykorzystywano rezerwy finansowe zgromadzone w czasach prosperity ekonomicznego (m.in. na ratowanie rubla). Ponadto dało się zauważyć podejmowane przez Rosję działania na polu dyplomatycznym w celu rozbicia sojuszu antyrosyjskiego w UE (*case* Węgier, Włoch, Grecji czy Cypru), a także intensyfikację działań na rzecz rozwoju współpracy gospodarczej z Chinami, Indiami oraz Turcją, które miałyby

¹⁰ *Unia Europejska przedłuża sankcje gospodarcze za aneksję Krymu*, <http://www.forbes.pl/ue-przedluzza-sankcje-gospodarcze-za-aneksje-krymu,artykuly,196133,1,1.html> [dostęp 20.10.2015].

¹¹ M. Marioni, *The cost of Russian sanctions on Western economies*, w: *The Sanctions on Russia*, BOW Group Research Paper, August 2015, s. 16–32.

¹² Por.: I. Bond, Ch. Odendahl, J. Rankin, *Frozen: The politics and economics of sanctions against Russia*, Centre for European Reform, March 2015; B. Aris, *Impact of Sanctions on Russia: An Assessment*, Policy brief, European Leadership Network, June 2014.

m.in. zapewnić dywersyfikację eksportu surowców energetycznych w kierunku azjatyckim (Chiny, Korea Płd., Japonia, Indie).

2. Bezpieczeństwo ekonomiczne Rosji w warunkach unijnych sankcji gospodarczych i jego wybrane determinanty

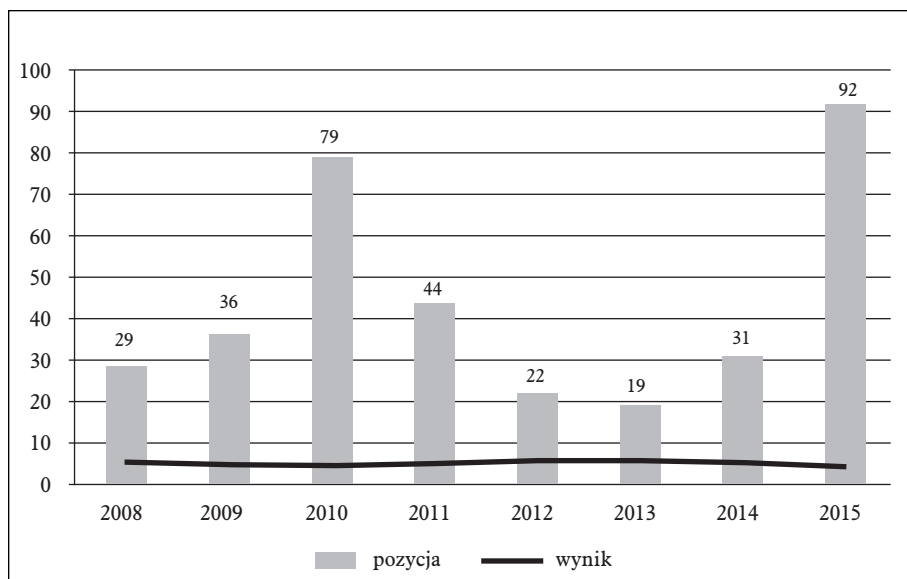
Podobnie jak niezwykle trudno jest jednoznacznie zdefiniować samo pojęcie bezpieczeństwa ekonomicznego, tak równie trudno jest ocenić poziom owego bezpieczeństwa dla danego kraju. Nie ulega jednak wątpliwości, że bezpieczeństwo to zależy w dużym stopniu od stabilności makroekonomicznej tego kraju, a tym samym od umiejętności utrzymania w dłuższej perspektywie czasu względnie stabilnej sytuacji w zakresie podstawowych wskaźników makroekonomicznych. Im większa stabilność makroekonomiczna danej gospodarki, tym siłą rzeczy większy poziom jego bezpieczeństwa ekonomicznego.

Do oceny ogólnego poziomu stabilności makroekonomicznej danego kraju można wykorzystać raporty pt. *Global Competitiveness Report*, przygotowywane rokrocznie przez Światowe Forum Ekonomiczne (*World Economy Forum* – WEF). Zgodnie z metodologią WEF, jednym z ważnych filarów konkurencyjności każdej gospodarki jest właśnie jej stabilność makroekonomiczna, przy ocenie której brane są pod uwagę takie wskaźniki, jak: saldo budżetu, poziom oszczędności sektora publicznego, wskaźnik inflacji, poziom długu publicznego oraz rating danego państwa¹³.

Podczas analizy danych WEF dotyczących ogólnego poziomu stabilności makroekonomicznej Rosji z lat 2008–2015 wyraźnie widoczne jest pogorszenie oceny w tym zakresie od 2013 r., a zwłaszcza jej wręcz dramatyczne załamanie w 2015 r. Podczas gdy w 2014 r. Rosja z wynikiem 5,5 pkt (nota maksymalna to 7 pkt) została sklasyfikowana pod tym względem na 31. miejscu pośród 144 gospodarek, to już w 2015 r. znalazła się na 92. miejscu wśród 140 analizowanych gospodarek (z wynikiem 4,4 pkt). Na uwagę zasługuje też fakt, że w 2013 r. eksperci WEF ocenili ogólną stabilność makroekonomiczną Rosji na 5,9 pkt, co dało jej wówczas bardzo wysokie, bo aż 19. miejsce pod tym względem wśród 148 analizowanych na ten czas gospodarek. Z powyższych danych bardzo wyraźnie wynika znaczące obniżenie nie tylko samego poziomu stabilności makroekonomicznej gospodarki Rosji, lecz także siłą rzeczy poziomu jej bezpieczeństwa ekonomicznego.

¹³ *The Global Competitiveness Report 2015–2016*, World Economic Forum, Geneva 2015, s. 35.

Rysunek 1. Ocena ogólnego poziomu stabilności makroekonomicznej Rosji w latach 2008–2015 według Światowego Forum Ekonomicznego

Źródło: opracowanie własne na podstawie *The Global Competitiveness Reports* z lat 2008–2015.

Wspomniana powyżej coraz gorsza pozycja Rosji w Globalnym Rankingu Konkurencyjności w zakresie stabilności makroekonomicznej względem innych gospodarek współczesnego świata była naturalną konsekwencją negatywnej tendencji pogarszania się po 2013 r. ocen ekonomistów ze Światowego Forum Ekonomicznego w każdym z kluczowych dla stabilnego rozwoju jej gospodarki obszarach. Niekorzystne zmiany w tym zakresie były widoczne zarówno w przypadku salda budżetowego, poziomu inflacji, poziomu oszczędności sektora publicznego, długu publicznego, jak i ogólnego ratingu finansowego Rosji (tabela 1).

Jak wynika z metodologii Światowego Forum Ekonomicznego, jedną z powszechnie używanych miar stabilności makroekonomicznej, tym samym poziomem bezpieczeństwa ekonomicznego kraju, jest jego rating finansowy, będący swoistym „papierkiem lakmusowym” wiarygodności międzynarodowej danego kraju. W tym kontekście o pogarszającej się sytuacji gospodarczej w Rosji może świadczyć fakt, że wszystkie trzy największe agencje ratingowe, tj. Standard & Poor’s, Moody’s oraz Fitch obniżyły na początku 2015 r. rating dla Rosji (patrz tabela poniżej).

Tabela 1. Ocena stabilności makroekonomicznej w zakresie poszczególnych jej wymiarów dla Rosji w latach 2013–2015 według Światowego Forum Ekonomicznego (pozycja w rankingu)

	Saldo budżetu (% PKB)	Oszczędności sektora publicznego (% PKB)	Inflacja (%)	Dług publiczny (% PKB)	Rating kraju
2013 (148)*	23	32	91	10	39
2014 (144)	39	41	115	10	37
2015 (140)	35	52	123	15	49

* W nawiasach zostały podane liczby krajów uwzględnionych w badaniach WEF w danym roku.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *The Global Competitiveness Report z lat 2013–2015*, op.cit.

Tabela 2. Zmiana ratingu finansowego Rosji na początku 2015 r. przez Standard & Poor's, Moody's oraz Fitch

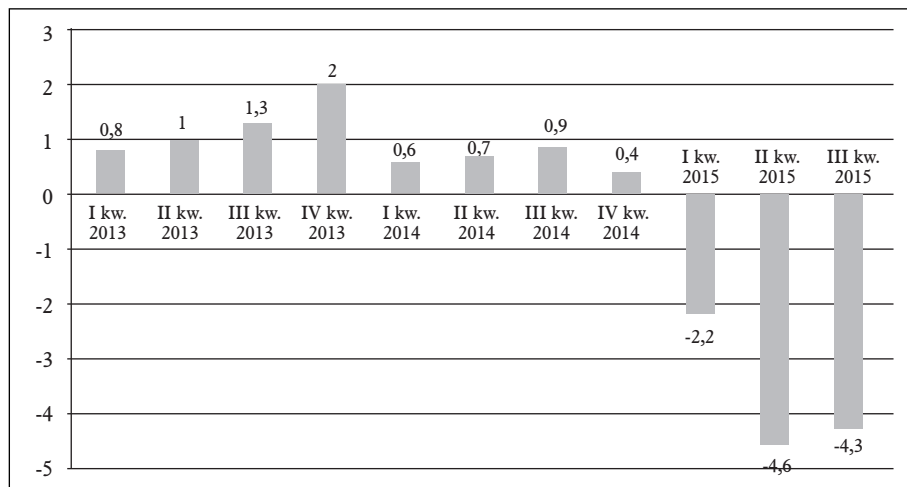
	Data zmiany ratingu	Rating przed zmianą	Rating po zmianie
Standard & Poor's	26.01.2015	BBB–	BB+
Moody's	20.02.2015	Baa3	Ba1
Fitch	10.01.2015	BBB	BBB–

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych za stron www. Standard & Poor's, Moody's oraz Fitch.

Egzemplifikacją coraz trudniejszej sytuacji gospodarczej w Rosji w ostatnim czasie (2014–2015) były bez wątpienia zmiany w zakresie wytwarzanego PKB. Podczas gdy jeszcze przed globalnym kryzysem finansowym z 2008 r., tj. w latach 2000–2008, Rosja rozwijała się średnio w tempie ok. 7%, a w latach 2010–2012 – średnio 4%, to od początku 2013 r. zaczęto odnotowywać wyraźne wyhamowanie w tym zakresie. Wzrost PKB w Rosji w 2013 r. wyniósł 1,3%, a w 2014 r. zaledwie 0,6%. Z kolei na podstawie zmian kwartalnych PKB w 2015 r. (spadek PKB) szacuje się (i to w wariancie optymistycznym), że za cały 2015 r. spadek PKB może być na poziomie –3,8%¹⁴. Przyczyny powyższych zmian zostaną omówione w dalszej części niniejszego artykułu.

Warto jest w tym miejscu zadać pytanie o przyczyny tak znaczącej destabilizacji makroekonomicznej Rosji, obniżającej bezwzględnie poziom jej bezpieczeństwa ekonomicznego. Przyczyny te można podzielić na zewnętrzne i wewnętrzne, bezpośrednie oraz pośrednie. Do bezpośred-

¹⁴ Dane Federal State Statistics Service.

Rysunek 2. Zmiany kwartalne PKB w Rosji w latach 2013–2015 (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Federal State Statistics Service.

nich przyczyn zewnętrznych kryzysu gospodarczego w Rosji w latach 2014–2015 bez wątplenia zaliczyć należy spadek cen ropy naftowej na rynkach światowych w drugiej połowie 2014 r., co mocno uderzyło w Rosję, zmniejszając wydatnie jej przychody z eksportu tego surowca, a w dalszej konsekwencji spowodowało cięcia wydatków publicznych oraz pogorszenie salda budżetowego¹⁵. Nie pomogła w tym zakresie nawet jednoczesna bardzo silna dewaluacja rubla do dolara amerykańskiego. Dodatkowo trzeba pamiętać, że gospodarka rosyjska cierpi na tzw. chorobę holenderską, która przejawia się nadmiernym jej uzależnieniem od surowców energetycznych (na ropę naftową, produkty ropopochodne i gaz przypada ok. 2/3 rosyjskiego eksportu oraz ok. 30% PKB), a to w konsekwencji prowadzi od lat do trwałego regresu pozostałych obszarów tej gospodarki¹⁶.

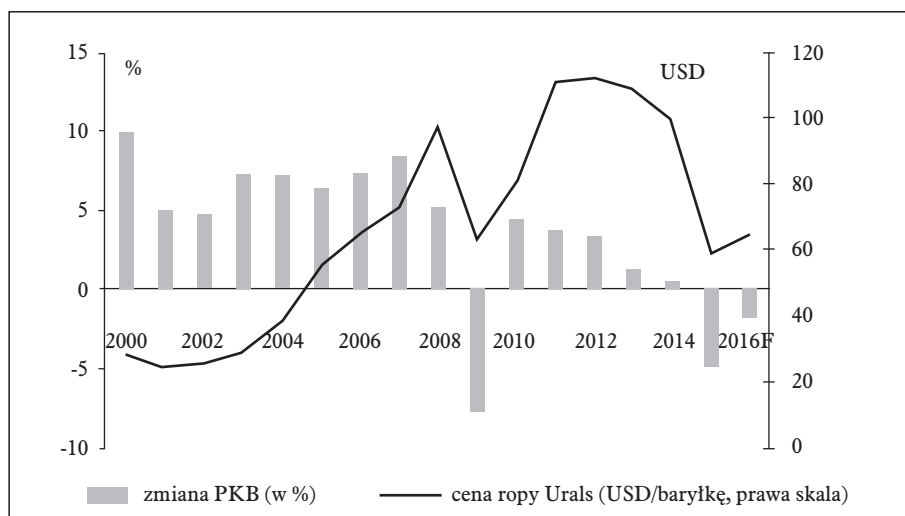
Kształtowanie się cen rosyjskiej ropy Urals w latach 2000–2016 (prognoza) przedstawiono na poniższym rysunku, zestawiając je ze zmianą PKB Rosji w tym samym okresie. Podczas analizy przedmiotowych da-

¹⁵ Trzeba też pamiętać, że duża część rosyjskich kontraktów gazowych jest indeksowana do cen ropy naftowej, a w zaistniałej sytuacji spadku cen ropy naftowej również i ceny gazu zaczęły spadać, niekorzystanie wpływając na przychody budżetowe kraju.

¹⁶ V. Dobrynskaya, E. Turkisch, *Is Russia sick with the Dutch disease?*, CEPII, “Working Paper”, nr 20/2009; G. Covi, *Dutch Disease and Sustainability of the Russian Political Economy*, “USAEE Working Paper”, nr 14-180; M. Domaniš, *Is Russia Suffering From Dutch Disease?*, “Forbes”, 22.06.2012, <http://www.forbes.com/sites/markadomaniš/2012/06/22/is-russia-suffering-from-dutch-disease/> [dostęp: 12.05.2014].

nych wyraźnie widać dramatyczny spadek cen rosyjskiej ropy Urals na przełomie lat 2014/2015. Podczas gdy w sierpniu 2014 r. baryłka ropy Urals kosztowała 111,11 USD, to 23 stycznia 2015 r. jej cena zanotowała swój najniższy od lat poziom – 44,87 USD (spadek cen o ponad 50%), by następnie oscylować wokół 50 USD za baryłkę¹⁷. Niemniej jednak nie mogło to pozostać bez negatywnego wpływu na całą rosyjską gospodarkę. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że budżet Federacji Rosyjskiej na 2015 r. został pierwotnie przygotowany przy założeniu, iż cena ropy Urals wyniesie średnio 100 USD/baryłkę¹⁸. Bardzo szybko jednak, bo w marcu 2015 r., przygotowano korektę budżetu, w której założono 3% spadek PKB przy cenie ropy już na poziomie 50 USD/baryłkę¹⁹.

Rysunek 3. Zależność między ceną ropy Urals a zmianą PKB w Rosji w latach 2000–2016 (prognoza)

Źródło: <http://www.businessinsider.com/russia-needs-to-figure-out-a-new-growth-model-2015-6> [dostęp: 12.10.2015].

Z kolei do przyczyn zewnętrznych o pośrednim wpływie na destabilizację sytuacji makroekonomicznej w Rosji w latach 2014–2015 zaliczyć

¹⁷ <http://www.topoilnews.com/> [dostęp 20.10.2015].

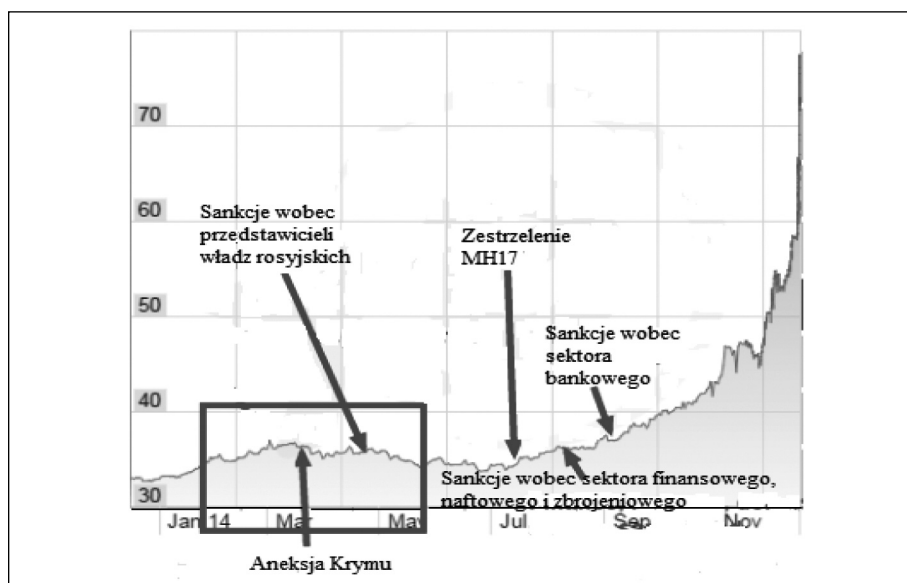
¹⁸ *Putin Signs Russian Budget for Next Year Based on \$100 Oil Price*, “The Moscow Times”, <http://www.themoscowtimes.com/business/article/putin-signs-russian-budget-for-next-year-based-on-100-oil-price/512521.html> [dostęp 12.06.2015].

¹⁹ E. Fisher, *Korekta rosyjskiego budżetu na 2015 rok: próba utrzymania status quo*, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-03-18/korekta-rosyjskiego-budzetu-na-2015-rok-proba-utrzymania-status-quo> [dostęp 16.10.2015].

należy sankcje gospodarcze nałożone na ten kraj przez UE, ale też USA oraz inne kraje Zachodu.

Do najważniejszych konsekwencji owych sankcji zaliczyć należy także pośrednie przyczynienie się do znacznego spadku kursu rubla do dolara amerykańskiego oraz euro. Silna dewaluacja rosyjskiego rubla, co prawda, rekompensowała w pewnym zakresie odnotowywany spadek cen ropy, niemniej jednak była „zabójcza” dla firm prywatnych i państwowych koncernów, które miały relatywnie wysokie zadłużenie w walutach obcych, co zmuszało władze centralne do „bailoutowania” wielu strategicznych przedsiębiorstw.

Rysunek 4. Poziom kursu rubla do euro w 2014 r.

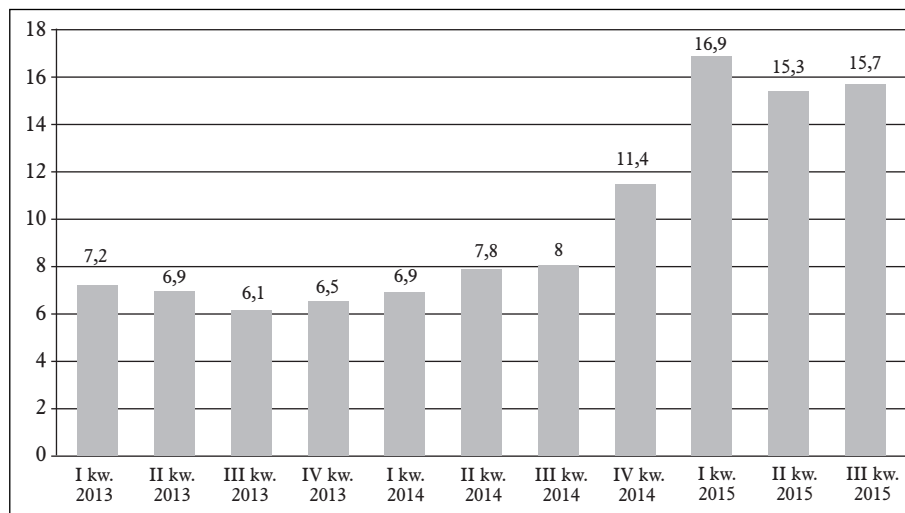
Źródło: J. Miller, *It's Not Just Oil And Sanctions Killing Russia's Economy: It's Putin*, <http://www.interpretermag.com/its-not-just-oil-and-sanctions-killing-russias-economy-its-putin/> [dostęp: 20.10.2015].

Z punktu widzenia dewaluacji rubla szczególnie dramatyczny okazał się 16 grudnia 2014 r. („czarny wtorek”), kiedy to kurs rubla pobił kolejne rekordy, spadając do poziomu 100 rubli za 1 euro i 80 rubli za 1 dolara amerykańskiego. Oznaczało to, że rosyjska waluta tylko w ciągu tego jednego dnia straciła 20% swojej wartości, co skutkowało „inwazją” Rosjan na sklepy oraz kantory walut. Inną poważną konsekwencją był gwałtowny odpływ kapitału zagranicznego z Rosji, co doprowadziło do gwałtownego spadku kapitalizacji rosyjskiego rynku papierów wartościowych (krachu

na giełdzie w Moskwie)²⁰. I to właśnie ten odpływ kapitału zagranicznego z Rosji należy uznać za kolejny pośredni efekt nałożonych sankcji na Rosję. Poziom zagranicznych inwestycji bezpośrednich w Rosji w III kwartale 2014 r. zmniejszył się netto o 709 mln USD, a w kolejnym, IV kwartale 2014 r., aż o 1,1 mld USD²¹.

Kolejnym z pośrednich skutków sankcji nałożonych na Rosję silnie destabilizującym stabilność makroekonomiczną był także chociażby wzrost inflacji (odnotowany na przełomie lat 2014/2015). Jeśli porówna się poziom inflacji w Rosji w III kwartale 2014 r. oraz w I kwartale 2015 r., to okaże się, że inflacja wzrosła aż o 8,9 pkt procentowego, z poziomu odpowiednio 8% do poziomu 16,9%. Trzeba przy tym pamiętać, że wysoki i dodatkowo rosnący poziom inflacji nie tylko zwiększa niepewność gospodarczą, lecz także zmusza rządy do podejmowania restrykcyjnych działań w zakresie polityki pieniężnej, co zawsze wiąże się z szeregiem niepopularnych w społeczeństwie i gospodarce decyzji.

Rysunek 5. Poziom inflacji w Rosji w latach 2013–2015 (zmiany kwartalne, w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Federal State Statistics Service.

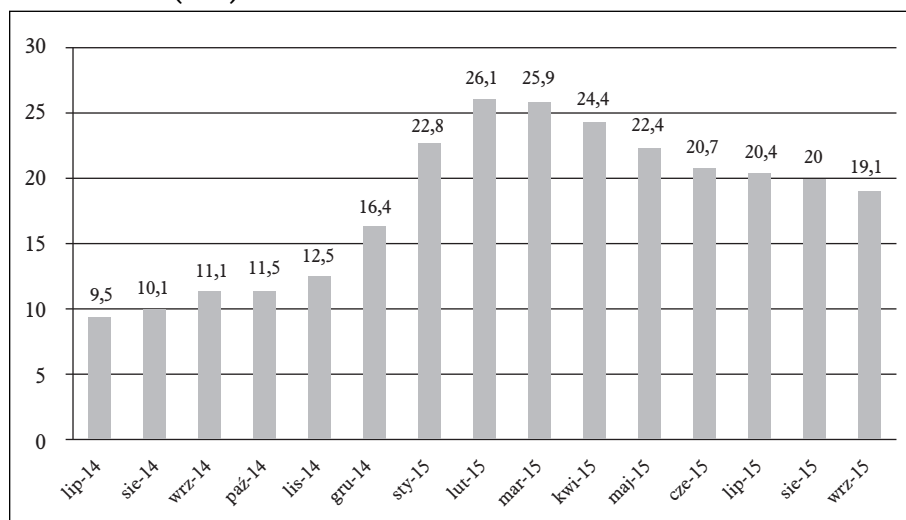
Jedną z przyczyn wzrostu inflacji w Rosji w tym okresie (obok m.in. dewaluacji rubla) był koszt kontr sankcji, które w odwecie na sankcje gospodarcze państw zachodnich nałożyła Rosja w postaci embarga na han-

²⁰ *Russia's Black Tuesday*, "The Economist", <http://www.economist.com/blogs/buttonwood/2014/12/market-turmoil> [dostęp 21.10.2015].

²¹ Dane Federal State Statistics Service.

del artykułami rolno-spożywczymi z państwami, które wcześniej nałożyły wspomniane sankcje na Rosję. Efektem tego był bardzo znaczący wzrost cen żywności w Rosji (patrz rysunek 6), który przyczynił się wydatnie do wzrostu ogólnego poziomu cen i kosztów. W ten sposób Putin przerzucił koszt tych kontrsankcji na Rosjan. Sytuacja w tym zakresie zaczęła się poprawiać w 2015 r., a było to spowodowane głównie uruchomieniem w Rosji antyimportowej produkcji rolno-spożywczej²².

Rysunek 6. Zmiany poziomu cen żywności w Rosji w wybranych miesiącach lat 2014–2015 (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Federal State Statistics Service.

Na koniec należy wspomnieć także o pośrednich, wewnętrznych przyczynach pogłębiania się destabilizacji makroekonomicznej w Rosji w latach 2014–2015. Do tych bez wątpienia należy zaliczyć chroniczne, wieloletnie słabości instytucjonalne państwa rosyjskiego (w tym m.in. wysoki poziom korupcji, niską sprawność sądownictwa, wysoki stopień upolitycznienia gospodarki itp.), a także niski poziom innowacyjności oraz międzynarodowej konkurencyjności gospodarki rosyjskiej (o czym będzie jeszcze mowa w dalszej części niniejszego artykułu).

²² *How Russia Is Lowering Its Food Prices*, <https://www.stratfor.com/analysis/how-russia-lowering-its-food-prices> [dostęp 15.10.2015]; *Putin urges to fill Russian market with domestic food quickly*, <https://www.rt.com/business/251989-russia-agriculture-minister-products/> [dostęp 15.10.2015].

3. Międzynarodowa konkurencyjność Rosji a bezpieczeństwo ekonomiczne kraju w warunkach unijnych sankcji gospodarczych

Analizując poziom bezpieczeństwa ekonomicznego każdego kraju, warto jest przyrzeć się bliżej poziomowi międzynarodowej konkurencyjności jego gospodarki. Silna pozycja konkurencyjna na arenie międzynarodowej może bowiem stanowić swoisty skuteczny „bufor” łagodzący bądź nawet eliminujący skutki określonych zewnętrznych lub wewnętrznych szoków ekonomicznych.

Wychodząc z założenia, że swoistą egzemplifikacją poziomu międzynarodowej konkurencyjności danej gospodarki jest jej pozycja w handlu międzynarodowym, poniżej dokonano krótkiej, syntetycznej analizy handlu zagranicznego Rosji pod kątem konkurencyjności jej gospodarki w handlu światowym. Pozwoli to na zidentyfikowanie potencjalnych przewag konkurencyjnych Rosji na arenie międzynarodowej, które byłyby w stanie potencjalnie wspierać poziom jej bezpieczeństwa ekonomicznego.

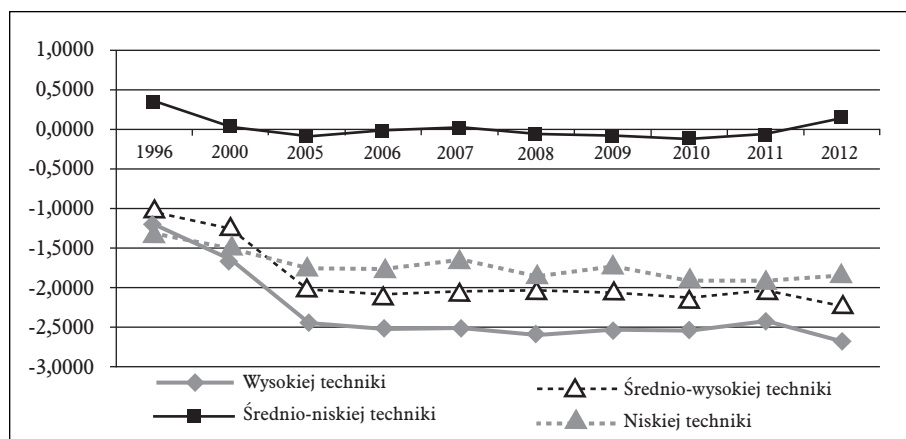
Z analizy handlu zagranicznego Rosji jednoznacznie wynika, że w rosyjskim eksporcie dominują towary średnio-niskiej technologii, kapitałochłonne, o niskim poziomie innowacyjności – największy w nim udział stanowią bowiem produkty mineralne, a w szczególności paliwa mineralne (ropa naftowa, gaz ziemny), smary i materiały pochodne (grupa 3 według klasyfikacji SITC). Co ciekawe, w rosyjskim imporcie dominują z kolei towary średnio-wysokich technologii, podstawowe oraz oparte na badaniach, o stosunkowo wysokim poziomie innowacyjności – największy udział maszyn, urządzeń i sprzętu transportowego (grupa 7 według klasyfikacji SITC)²³.

Jeśli z kolei spojrzy się na ujawnione długookresowe przewagi komparatywne Rosji w handlu międzynarodowym (*RCA – Revealed Comparative Advantage*), to okaże się, że kraj ten ma stosunkowo niewielkie przewagi konkurencyjne w zakresie jedynie handlu towarami średnio-niskiej techniki. Co więcej, poziom konkurencyjności Rosji w zakresie towarów wysokiej techniki, średnio-wysokiej techniki oraz niskiej techniki na przestrzeni lat 1996–2012 znacząco się pogorszył.

Z pogłębionej analizy kształtowania się ujawnionych przewag komparatywnych w handlu zagranicznym Rosji według szczegółowej klasyfi-

²³ K. Falkowski, *Kapitał ludzki i innowacyjność jako czynniki długookresowych przewag konkurencyjnych w handlu międzynarodowym Rosji*, w: *Innowacyjność i wiedza we współczesnym handlu międzynarodowym*, red. S. Wydymus, M. Maciejewski, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2012, s. 44–48.

Rysunek 7. Kształtowanie się przewag komparatywnych (RCA) w handlu zagranicznym Rosji w wybranych latach okresu 1996–2012 według klasyfikacji sektorów przetwórstwa przemysłowego OECD opartej na poziomie technologicznym

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych United Nations Commodity Trade Statistics Database.

kacji sektorów przetwórstwa przemysłowego OECD opartej na poziomie technologicznym wynika, że jedynymi grupami towarowymi, w zakresie których Rosja posiada przewagi konkurencyjne na rynku międzynarodowym²⁴, są: metale kolorowe (głównie miedź, cyna, cynk, aluminium), produkty rafinacji ropy naftowej, mineralne surowce niemetaliczne, metale żelazne – wszystkie z zakresu średnio-niskiej techniki, a także, aczkolwiek sporadycznie, sprzęt lotniczy i statki powietrzne – grupa towarowa z zakresu wysokiej techniki. Z kolei do najbardziej niekonkurencyjnych rosyjskich towarów na rynku międzynarodowym według tej klasyfikacji OECD należą: środki farmaceutyczne, komputery i urządzenia biurowe, pojazdy mechaniczne oraz aparatura naukowo-badawcza, jak również tekstylia i odzież²⁵.

Taki profil konkurencyjny gospodarki rosyjskiej negatywnie wpływa na poziom jej bezpieczeństwa ekonomicznego, pogłębiając tylko jej zależność od eksportu dóbr o niskim stopniu przetworzenia, głównie surowców energetycznych, a tym samym zwiększając i tak już wysoką wrażliwość

²⁴ W przypadku, gdy wartość wskaźnika RCA jest większa od 0, oznacza to, że dany kraj posiada przewagi komparatywne w handlu daną grupą towarów, jeśli zaś RCA jest mniejsze od zera, wówczas brak jest takich przewag.

²⁵ K. Falkowski, *Międzynarodowa konkurencyjność gospodarek Białorusi, Rosji i Ukrainy*, SGH, Warszawa 2013, s. 114.

na wszelkie wahania koniunkturalne na rynkach światowych tych dóbr. W związku z powyższym trudno jest też oczekiwać „wyleczenia” się Rosji z tzw. choroby holenderskiej, o której była już mowa wcześniej.

Co z tego wynika dla kwestii bezpieczeństwa ekonomicznego Rosji w warunkach obowiązywania unijnych sankcji gospodarczych? Otóż wyraźnie widać, że wprowadzone przez UE sankcje nie są w stanie skutecznie wpływać na poziom konkurencyjności międzynarodowej Rosji w krótkim okresie czasu, co innego w perspektywie długookresowej.

Jak wspomniano wcześniej, wśród sankcji nałożonych przez UE na Rosję w 2014 r. jest m.in. zakaz handlu (sprzedaży) sprzętem i technologiami z obszaru energetyki bez wcześniejszej autoryzacji, utrudniono także dostęp do pozyskiwania kapitału na rynkach międzynarodowych dla rosyjskich przedsiębiorstw wydobywających surowce energetyczne. W obliczu niskich cen ropy naftowej na rynkach światowych (zbyt niskich dla zbilansowania rosyjskiego budżetu) może się okazać, że koniecznym wyjściem z tej sytuacji będzie zwiększenie wydobycia surowców energetycznych przez Rosjan. W tej sytuacji utrzymanie istniejących sankcji finansowych oraz technologicznych bez wątpienia może znacząco utrudnić głębinną eksploatację ropy naftowej, eksplorację zasobów w Arktyce czy też ekstrakcję gazu łupkowego. A taki negatywny scenariusz z całą pewnością zmniejszyłby bezpieczeństwo ekonomiczne Rosji.

Zakończenie

We współczesnych realiach gospodarki światowej, charakteryzującej się wysokim stopniem liberalizacji oraz internacjonalizacji międzynarodowych relacji gospodarczych, kraje o ekstensywnym modelu rozwoju, bazującym głównie na zasobach surowcowych, dodatkowo o niskim poziomie innowacyjności oraz międzynarodowej konkurencyjności – jak Rosja – są w coraz większym stopniu narażone na różnorakie zjawiska kryzysogenne (o charakterze endo- oraz egzogenicznym), realnie zagrażające ich bezpieczeństwu ekonomicznemu. Niezwykle wysoki dynamizm współczesnych stosunków międzynarodowych powoduje, że współcześnie niezmiernie trudno jest prowadzić politykę antykryzysową, zwłaszcza w sytuacji daleko posuniętej dysfunkcyjności systemu polityczno-społeczno-gospodarczego, jak to jest w przypadku Federacji Rosyjskiej, z jednej strony, przy jednoczesnych dążeniach mocarstwowych – z drugiej. To właśnie intensyfikacja działań Rosji w kierunku odbudowy jej mocarstwowego znaczenia na arenie międzynarodowej, czego dowodem jest aneksja Krymu oraz wspieranie działań separatystycznych na wschodzie Ukrainy, doprowadziły w 2014 r. do nałożenia na Rosję sankcji gospodarczych przez Unię Europejską.

Wprowadzenie unijnych sankcji gospodarczych na Rosję nie tyle samo w sobie wywołało kryzys w gospodarce rosyjskiej, obserwowany w latach 2014–2015, bo przyczyn takiego stanu rzeczy należy szukać przede wszystkim w spadku światowych cen ropy naftowej, „chorobie holenderskiej” gospodarki rosyjskiej, a także w chronicznych słabościach instytucjonalnych państwa rosyjskiego, ile bez wątpienia pogłębiło destabilizację makroekonomiczną w Rosji, tym samym obniżając poziom jej bezpieczeństwa ekonomicznego.

Trzeba też podkreślić, że w dłuższej perspektywie czasu mogą one negatywnie wpływać na poziom międzynarodowej konkurencyjności Rosji, utrudniając rozwój niezbędnej infrastruktury oraz mocy wydobywczych rosyjskich surowców energetycznych, w zakresie których Rosja posiada, jak dotychczas, największe (i do tego prawie jedyne) przewagi komparatywne w handlu międzynarodowym, co z punktu widzenia poziomu jej bezpieczeństwa może okazać się niezwykle niebezpieczne.

Rosja powinna uczynić wszystko, by nie tylko doprowadzić do zniesienia unijnych sankcji gospodarczych, lecz także zacząć skutecznie realizować proces modernizacji swojej gospodarki ukierunkowany na zwiększenie poziomu jej innowacyjności oraz konkurencyjności międzynarodowej, tylko wtedy będzie ona bowiem w stanie trwale zwiększyć poziom własnego bezpieczeństwa ekonomicznego.

Bibliografia

- Aris B., *Impact of Sanctions on Russia: An Assessment*, “Policy Brief, European Leadership Network”, June 2014.
- Bezpieczeństwo międzynarodowe. Teoria i praktyka*, red. K. Żukrowska, M. Grącik, SGH, Warszawa 2006.
- Bond I., Odendahl Ch., Rankin J., *Frozen: The politics and economics of sanctions against Russia*, Centre for European Reform, March 2015.
- Covi Giovanni, *Dutch Disease and Sustainability of the Russian Political Economy*, “USAE Working Paper”, No. 14-180.
- Dobrynskaya V., Turkisch E., *Is Russia sick with the Dutch disease?*, CEPII, “Working Paper”, No. 20/2009.
- Domanis M., *Is Russia Suffering From Dutch Disease?*, “Forbes”, 22.06.2012, <http://www.forbes.com/sites/markadomanis/2012/06/22/is-russia-suffering-from-dutch-disease/> [dostęp: 12.05.2014].
- Dreyer I., Popescu N., *Do sanctions against Russia work?*, European Union Institute for Security Studies, December 2014.

- Economic Security. Neglected Dimension of National Security?*, red. S.R. Ronis, Institute for National Studies, National Defense University, Washington 2011.
- Falkowski K., *Kapitał ludzki i innowacyjność jako czynniki długookresowych przewag konkurencyjnych w handlu międzynarodowym Rosji*, w: *Innowacyjność i wiedza we współczesnym handlu międzynarodowym*, red. S. Wydymus, M. Maciejewski, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2012, s. 27–49.
- Falkowski K., *Międzynarodowa konkurencyjność gospodarek Białorusi, Rosji i Ukrainy*, SGH, Warszawa 2013, s. 114.
- Falkowski K., *Wybrane determinanty bezpieczeństwa ekonomicznego państw obszaru poradzieckiego*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, Zeszyt 4, Rok 11(2013), s. 25–43.
- Fisher E., *Korekta rosyjskiego budżetu na 2015 rok: próba utrzymania status quo*, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-03-18/korekta-rosyjskiego-budzetu-na-2015-rok-proba-utrzymania-status-quo> [dostęp: 15.10.2015].
- How Russia Is Lowering Its Food Prices*, <https://www.stratfor.com/analysis/how-russia-lowering-its-food-prices> [dostęp: 16.10.2015].
- Książkowski K.M., *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2011.
- Losman D., *Economic Security. A National Security Folly?*, “Policy Analysis” No. 409/2001.
- Marioni M., *The cost of Russian sanctions on Western economies*, w: *The Sanctions on Russia*, “BOW Group Research Paper”, August 2015, s. 16–32.
- Putin Signs Russian Budget for Next Year Based on \$100 Oil Price*, The Moscow Times, <http://www.themoscowtimes.com/business/article/putin-signs-russian-budget-for-next-year-based-on-100-oil-price/512521.html> [dostęp: 12.06.2015].
- Putin urges to fill Russian market with domestic food quickly*, <https://www.rtt.com/business/251989-russia-agriculture-minister-products/> [dostęp: 15.10.2015].
- Raś M., *Rosyjskie zaangażowanie na Ukrainie i jego wpływ na sytuację społeczno-polityczną w Federacji Rosyjskiej*, w: *Wpływ wojny z Ukrainą na sytuację wewnętrzną w Rosji i jej relacje z Zachodem*, Raport Fundacji Amicus Europae, Warszawa 2015, s. 3–15.
- Russia's Black Tuesday*, “The Economist”, <http://www.economist.com/blogs/buttonwood/2014/12/market-turmoil> [dostęp: 21.10.2015].

- Sankcje i Rosja*, red. J. Ćwiek-Karpowicz, S. Secrieru, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2015.
- Stępniewski T., *Cele rosyjskiej inwazji i okupacji na Ukrainie oraz reakcja Zachodu i Europy Środkowej*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, Zeszyt 5, Rok 12(2014), s. 13–24.
- Стемпневски Т., *Украина в политике Европейского Союза, НАТО и Российской Федерации*, w: *Перед выбором. Будущее Украины в условиях системной дестабилизации*, red. А. Гиль, Т. Стемпневски, Институт Центрально-Восточной Европы, Люблин–Львов–Киев 2013, s. 9–28.
- The Global Competitiveness Report 2015–2016*, World Economic Forum, Geneva 2015.
- Unia Europejska przedłuża sankcje gospodarcze za aneksję Krymu*, <http://www.forbes.pl/ue-przedluza-sankcje-gospodarcze-za-aneksje-krymu,artykuly,196133,1,1.html> [dostęp 20.10.2015].

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo ekonomiczne, sankcje ekonomiczne, konkurencyjność międzynarodowa, Rosja

Key words: economic security, economic sanctions, international competitiveness, Russia

Abstract

Russia's Economic Security in the Face of EU Economic Sanctions in the Context of Russia's International Competitive Advantages

The main goal of this paper is to discuss Russia's economic security amid the economic sanctions imposed on it by the European Union in 2014 in response to Russia's annexation of Crimea and its support for the separatist forces in eastern Ukraine.

According to the thesis put forward in the paper, over the course of the last two years (2014–2015) a noticeable decline in Russia's economic security has been observed, as evidenced by its growing macroeconomic instability. Undisputedly, one of the main causes is the existing dysfunctional, raw material-based model of the Russian economy, the consequence of which are among others high vulnerability to fluctuations on international raw material markets, low efficiency of state institutions as such as well as low international competitiveness. The economic sanctions imposed on Russia by the

EU have had an indirect, rather than a direct, impact on macroeconomic stability and thus on Russia's economic security; what is more, in the long-run they might adversely affect the international competitiveness of the Russian economy, which could also further influence its economic security.